

Záróbeszámoló a 123819-es számú pályázathoz

A 123819-es számú pályázat részeként folyó kutatás, amelynek elsődleges célja a Magyarország zenetörténete sorozat V., 20. századi kötetének előkészítése volt, a korszak zenetörténetének teljes időszakát felölelte, és egyszerre vizsgálta zeneszerzők, zenetudósok életművét, a zeneélet történéseit, a populáris zene, az előadóművészet és a hangrögzítés történetét. Ezen felül jelentős mértékben tette lehetővé adatbázisok bővítését, valamint dokumentumok digitalizálását. Az alábbiakban igyekszem összefoglalni a pályázati időszak eredményeit. A beszámolóhoz – és a pályázat eredményeihez – azonban hozzátartozik, hogy a 2017 szeptembere és 2021 decembere közötti időszak a legkevésbé sem teremtett kedvező körülményeket a kutatáshoz. A pályázatban résztvevők munkájára értelemszerűen rányomta bélyegét az MTA kutatóintézeteinek az anyaintézményről történő önkényes leválasztása. Nem csupán azért, mert az egzisztenciális és szakmai bizonytalanság hátráltatta a koncentrált tudományos-kutatói tevékenységet, hanem azért is, mert a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum munkatársainak a gyűjtemények leltározásával, listák összeállításával, valamint nagyszámú beszámoló készítésével is foglalkozniuk kellett. A 2020 koratavasán kitört koronavírus-járvány is nehezítette a munkát a hazai gyűjteményekben és levéltárakban, sőt külföldi kutatóutakat is ellehetetlenített. 2021 januárjában pedig a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum három munkaszobáját érintette súlyosan a Zenetudományi Intézetben bekövetkezett csötörés, aminek folyományaként szüneteltetni kellett a külső munkatársak feldolgozó tevékenységét és a digitalizálást. A kutatók, illetve a külső munkatársak csak szeptember folyamán térhettek vissza a felújított munkaszobákba. A kialakult helyzet szükségessé tette a pályázat három hónappal történő meghosszabbítását is.

1. Kutatott tématerületek

A Horthy-korszak zenetörténete

Míg a Horthy-korszak zeneszerzéstörténete már korábban is vizsgálat tárgyává lett – bár az elemzések fókuszában ekkor is inkább Bartók, Dohnányi és Kodály életműve, nem pedig a körülöttük tevékenykedő „kismesterek” művészete állt –, az 1920 és 1944 közötti időszak zeneéletének kutatása szinte szűz kutatási területnek tekinthető. A pályázat lehetőséget teremtett arra, hogy eddig feltáratlan sajtó- és levéltári dokumentumok alapján – így például a Budapest Főváros Levéltárában, a Széchényi Könyvtár Zeneműtárában, illetve Kézirattárában, a Zeneakadémia irattárában, továbbá a Régi Zeneakadémia Kutatókönyvtárában fellelhető forrásokra támaszkodva – elsősorban a korszak politikájának a zeneéletre gyakorolt hatását vizsgáljuk. A kutatás középpontjába Dohnányi Ernő került, akinek „háborús ügyét”, az őt ért vádakokat, az ügy dokumentumait, illetve recepcióját, a zenekamara-tervezet létrehozásában játszott szerepét, helyét az 1943-as és 1944-es politikai térben a pályázat szenior kutatója, Kusz Veronika különböző nézőpontokból, több előadásban és tanulmányban is vizsgálta. Elemezte a Dohnányi-monográfus Vázsonyi Bálint Dohnányi-interpretációjának problematikus elemeit is.

A végül meg nem valósult zenekamara különféle tervezetei álltak Péteri Lóránt szenior kutató és a pályázat vezetője kutatásainak előterében is. Míg előbbi – elsősorban az ÁBTL-ben fennmaradt dokumentumokra támaszkodva – Farkas Ferenc, addig utóbbi Ádám Jenő pályáját elemezte a Turul Szövetséghez fűződő viszonyuk, illetve a Turul zenekamara-tervezeteinek előkészítése szempontjából. A pályázat vezetője ezen felül részletesen tanulmányozta a Trianon-trauma hatását Bartók, Dohnányi és Kodály pályájának alakulására, Bárdos Lajos, illetve Veress Sándor életútját, különös tekintettel kapcsolataikra a korszak különféle politikai irányzataival, továbbá – Sámy Zoltán életeseményeinek feltárásával – a nyilasuralom zeneéletét, valamint a hungarista eszme bűvkörébe került muzsikusközéletbeli tevékenységét.

Az intézménytörténeti kutatás centrumában a Dohnányi vezette Filharmóniai Társaság Zenekarának története állt. A Társaság páratlan értékű gyűjteményére támaszkodva, Laskai Anna disszertációt ír a karnagy és zenekara nemzetközi kapcsolatairól, turnéiról, helyéről a nemzetközi zeneélet terében a két világháború között. A korszak zeneszerzés-történetéhez kapcsolódóan a pályázat vezetője elemezte a Kodály-módszer kialakításának hátterében megbúvó politikai indítékokat, illetve Bartók *Mikrokozmoszának* zongoramethodológiai koncepcióját. Németnyelvű tanulmányt készített Kodály harmóniai gondolkodásáról.

Zeneszerzés és zeneélet 1945 és 1989 között

Az 1945 és 1989 közötti időszak kutatása elsősorban a zeneszerzéstörténetre fókuszált. Elkészült a pályázat vezetőjének nagydoktori disszertációja, amely az 1956 és 1989 közötti magyar zeneszerzés irányzatait, stílusait, személyiségeit mutatja be. Ezen felül Ozsvárt Viktória megírta és sikeresen megvédte Lajtha László utolsó alkotói korszakáról (1945–1963) szóló PhD doktori értekezését, amely a korabeli zenei és zenepolitikai diskurzusok kontextusán belül vizsgálja a zeneszerzői életművet. Kusz Veronika nagy elemző tanulmányt írt Járdányi Pál zeneszerzői terméséről. A zeneélet története feltárása során Péteri Lóránt – a Művelődésügyi Minisztérium Zeneművészeti Főosztálya, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának iratanyaga, valamint a KISZ iratai alapján – vizsgálta a Budapesti Fesztiválzenekar létrejöttének körülményeit és működésének első időszakát, az Új Zenei Stúdió működésének politikai-kulturális körülményeit, illetve Járdányi Pál zenepolitikai és közéleti tevékenységét. Tanulmányt írt Farkas Ferenc és a fiatal Ligeti György kapcsolatáról. A pályázat vezetője angol nyelvű tanulmányt írt a zeneélet rendszerváltás idején kiobbant vitáiról. Ozsvárt Viktória tanulmányozta a magyar fuvolaoktatás és zeneszerzés kapcsolatát.

A zenetudomány története

A magyar zenetudomány jelentős alakjai pályájának, tudományos kibontakozásának, kapcsolatainak vizsgálata külön altémát képezett a kutatásokon belül. E kutatások eredményeképpen jelenhetett meg Ignác Ádám szenior kutató monográfiája, amely a populáris zene kutatásának, valamint a zeneszociológia tudományágának szerepét vizsgálja Magyarországon – Maróthy János, Pernye András, Vitányi Iván és Gonda János munkásságát górcső alá helyezve. A pályázat vezetője két tanulmányban foglalkozott Molnár Antal

zeneesztéta tevékenységével, egyrészt a muzikológus pályakezdésével, másrészt a II. világháború utáni pozíciójával. Ozsvárt Viktória az ötvenes évek népzene-értelmezését elemezte, különös tekintettel Szabolcsi Bence és Vargyas Lajos ekkor kirobbanó vitáira. Tanulmányt írt Beethoven magyar zenetudományi recepciójáról is, elemezve Járosy Dezső, Sereghy Elemér, Molnár Antal, Bartha Dénes és Szabolcsi Bence írásait. A pályázat lehetőséget teremtett arra, hogy a kutatócsoport egy új zenetudománytörténeti kismonográfia-sorozatot (Musicologia Hungarica) indítson újtára: ennek első, Prahács Margitról szóló kötetét, amelynek megírását egy annotált bibliográfia összeállítása előzte meg, a pályázat vezetője készítette el. Ozsvárt Viktória pedig a sorozat második (2022-ben megjelenő) kötetét dolgozta ki, amely Haraszi Emil pályáját mutatja be (az ő annotált bibliográfiájának lezárása is folyamatban van). *Populáris zene, az előadóművészet és a hangrögzítés története*

A populáris zenei kutatások középpontjában a zenei feldolgozások kérdése állt: Ignác Ádám a 20. század második felének zenei feldolgozás-praxisát vizsgálta különböző nézőpontokból (beat, rockandroll, polbeat). Elemezte a jazz funkcióváltását és a műfaj intézményesülését is. Szabó Ferenc János vizsgálat tárgyává tette az 1938-as Eucharisztikus Kongresszus hangfelvételeit, az 1928 és 1951 között működött magánstúdiók és hangmérnökök tevékenységét. Bibliográfiát készített a magyar hanglemezgyártás, zenei rádiózás és zeneműkiadás irodalmáról, valamint feldolgozta a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat 1951 és 1958 közötti időszak adatait. Elkészült Dohnányi Ernő előadóművészi diszkográfiája is. Laki Péter összehasonlító elemzést készített a h-moll szonáta előadásairól, Fischer Annie interpretációját az előtérbe állítva.

2. Publikációs és egyéb tevékenység

A kutatási időszakban a pályázat résztvevői ötvenegy különböző publikációt közöltek, és további öt publikáció vár még megjelenésre. E publikációk műfaji szempontból is igen sokszínűek: monográfiák, tanulmánykötetek, írásközreadások, illetve tanulmányok és bibliográfiák. A pályázati periódus alatt jelent meg a pályázat vezetője Kodály-, illetve Kusz Veronika Dohnányi-monográfiája a University of California Press igen rangos 20. századi zenetörténeti sorozatában. Ezen felül a Rózsavölgyi kiadó gondozásában látott napvilágot a pályázat vezetőjének, illetve Ignác Ádámnak egy-egy monográfiája (*Ajtón lakattal. Zeneszerzés a Kádár-kori Magyarországon*, illetve *Milliók zenéje. Populáris zene és zenetudomány az államszocialista Magyarországon*). A pályázat keretében készült el három terjedelmes tanulmánykötet is: a pályázat vezetője és Ozsvárt Viktória szerkesztésében a Járdányi Pál-évfordulón jelent meg a *Járdányi és kora. Tanulmányok a 20. századi magyar zene történetéből* című kötet (ebben a pályázat résztvevői közül hatan is publikáltak), ugyanabban az évben adta közre a populáris zenéről szóló szerkesztett kötetét Ignác Ádám (*A magyar populáris zene története(i): források, módszerek, perspektívák*), és 2021-ben jelent meg Laskai Anna és Ozsvárt Viktória szerkesztésében a *Dohnányi-tanulmányok 2021* című kötet (a pályázat résztvevői közül öten publikáltak a kötetben).

Külön publikációs vállalásként szerepelt a pályázatban két nagyszabású és hiánypótló íráskötet kiadása: Kusz Veronika Dohnányi Ernő írásait adta közre, illetve a pályázat időszakában és támogatásával jelentős mértékben sikerült előkészítenie e kötet angol nyelvű változatát is. Több előadást is tartott a közreadás során felmerülő módszertani kérdésekről-problémákról. A Dohnányi-íráskötettel párhuzamosan készítette elő Berlász Melinda szenior kutató – Bíró Viola és Ozsvárt Viktória közreműködésével – Lajtha László írásainak két kötetét (a Rózsavölgyi Kiadó késlekedése miatt a nyomdában lévő kötet csak 2021 decemberében kerül a könyvesboltokba). A két kötet tartalmazza a közel harminc éve kiadott Lajtha-írások első kötetének revideált-átdolgozott változatát, valamint nagyszámú eddig közre nem adott írást is. A monográfiák, írás- és tanulmánykötetek mellett a pályázat résztvevői közel 45 tanulmányt jelentettek meg, illetve készítettek elő publikálásra, magyar, angol és német nyelven a legkülönbözőbb 20. századi magyar zenetörténeti témákban.

3. Gyűjteményrendezés, digitalizálás, adatbázisok

A kutatómunkával párhuzamosan szisztematikus feldolgozó munka is folyt a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívumban. Ez nagyrészt az Archívum gyűjteményeinek rendszerezését, leírását jelentette. A feldolgozó munka érintette Hernádi Lajos, Kósa György, Maróthy János, Moór Emánuel, Pásztai Miklós és Zoltai Dénes gyűjteményeit, Lendvay Kamilló nyomtatott kottáit és kéziratait, Czövek Lajos karnagy gyűjteményének aprónyomtatványait és fényképeit, Kadosa Pál sajtódokumentumait, a Budapesti Filharmóniai Társaság gyűjteményét, Breuer János írásait (kritikák, levelek, írások kéziratai, sajtódokumentumok), Hernádi Lajos levelezését, Bozay Attila írásos dokumentumait. Sajtógyűjtést kezdtünk a Magyar Rádió Horthy-korszakbeli hangversenyeiről, a Szövegírók, Zeneszerzők és Zeneműkiadó Szövetkezetéről, Hubay Jenő húszas évekbeli pályájáról és az 1945-1946-is időszak zeneéletéről.

Az Archívum működtette adatbázisok közül az 1953-as, 1962-es, valamint az 1973 és 1981 közötti időszak hangversenyeivel bővült a Budapesti Hangversenyek Adatbázisa, továbbá – elsősorban sajtógyűjtésekre támaszkodva – korrigáltuk és kiegészítettük az 1945 és 1947 közötti időszakot is. A Magyar Zenetudomány Bibliográfiája Adatbázis számára feldolgoztuk, korrigáltuk és tageltük a 2007 és 2015 közötti időszak kiadványait (ezek feltöltése az adatbázisba jelenleg folyamatban van). A Magyarországi Populáris Zene Sajtóbibliográfiája számára gyűjtés folyt a Rádió és Televízió Újság 1970 és 1972 közötti számaiban. A Magyar Zenei Folyóiratok Digitális Gyűjteménye a Zeneközlöny és a Zenevilág köteteivel bővült.

A dokumentumok feldolgozásával párhuzamosan folyt az Archívum gyűjteményeinek digitalizálása is. Ezek közül talán a legjelentősebb a Florida State University Kilényi Edegyűjteményének digitalizálása, amely a Dohnányi-kutatás számára elengedhetetlen forrásokat tartalmaz. Idehaza digitalizáltuk Dávid Gyula, Dobos Kálmán, Durkó Zsolt, Kósa György, Lendvay Kamilló kéziratait, Togobickij Viktor és Moór Emánuel teljes gyűjteményét, Kósa György, Lendvay Kamilló szalag-, illetve Hernádi Lajos lemezgyűjteményét, Durkó Zsolt,

Lajtha László és Pászti Miklós levelezését, A Hét című kolozsvári hetilap zenei vonatkozású írásait.

4. Intézményi kapcsolatok, disszemináció

A kutatócsoport tevékenységének meghatározó része volt – a koronavírus járvány ellenére is – a megszerzett és feldolgozott ismeretek disszeminációja. A tervezett konferenciák közül le kellett mondanunk a rendszerváltás harmincadik évfordulójáról megemlékező ülészakról. Megtartottunk ugyanakkor hét másik konferenciát (az utolsót online formában):

2017. október 26., *Évfordulók nyomában 2017*

2018. június 6. és 7., *Zenéről szólva*

2018. november 22., *Évfordulók nyomában 2018*

2019. március 21-22., *A magyar populáris zene története(i)*

2019. május 28-29., *A 20. századi magyar zenetörténeti források hitelessége*

2019. november 14., *Évfordulók nyomában 2019*

2021. május 6., *Zene és zeneélet a 20. századi Magyarországon*

Rendszeresen került sor kutatócsoporti szemináriumokra is, amelyek során a kutatócsoport tagjai részletesen megtárgyalták tervezett és közlés előtt álló publikációikat. A kutatócsoport tagjai előadásokat tartottak a Zenetudományi Intézet Tudományos Fórumán, illetve igen nagyszámú hazai és nemzetközi konferencián is részt vettek. A nemzetközi konferenciák – részben online formában – a következő városokban zajlottak le: Bern, Bukarest, Durham, Guildford, Halle, Heidelberg, Helsinki, Kassel, London, Oldenburg, Olomouc, Paderborn, Prága, Torun, Weimar. Kusz Veronika, Laskai Anna, Ozsvárt Viktória és Szabó Ferenc János közreműködött a Zenetudományi Intézet 2020 decemberében megnyitott Beethoven-kiállításának létrehozásában is („*A zene a kifejezés határára érkezett*” – *Beethoven Magyarországon*). A kutatócsoport publikációinak egy részét három, hangversenyekkel is egybekötött könyvbemutatón ismertettük. Kusz Veronika 2021. május 5-én, az MTA 194., rendes közgyűlésének tartott plenáris előadást kutatásaihoz kapcsolódóan Dohnányi Ernő életművéről.

A pályázat időszakában számos kutatóhellyel, könyvtárral, intézménnyel vették fel a pályázat résztvevői a kapcsolatot. Kutatás folyt Tallahasseeben, a Florida State University Zenei Tanszékének könyvtárában, a British Library zenei gyűjteményében, az EMI Archivesban, a The Gramophone Company budapesti vezérképviselője dokumentációjában. A magyarországi intézmények közül – a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum mellett – kutatás folyt a Magyar Nemzeti Levéltárban, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, Budapest Főváros Levéltárában, a Széchényi Könyvtár Zeneműtárában, illetve Kézirattárában, a Zeneakadémia irattárában, a Régi Zeneakadémia kutatókönyvtárában, a Piarista Könyvtár Stéhli Ferenc lemezgyűjteményében. A pályázat vezetője, valamint Kusz Veronika a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori Iskolájában tartott kurzusokat a kutatásokhoz kapcsolódó témákban.

5. Személyi változások, kutatási irányok módosulása-bővülése

A pályázati időszakban több személyi változás is történt a kutatócsoportban. A kutatók közül Ránki András 2018-ban pályát módosított, ezért kilépett a kutatócsoportból. 2019-ben Tallián Tibor szenior kutató saját kérésére távozott a kutatócsoportból. Kettejük helyett a kutatócsoport tagja lett Laki Péter szenior kutató, valamint Biró Viola. Előbbi az előadóművészet kutatását vállalta magára, míg utóbbi a Lajtha László-írások kötet előkészítésében segédkezett. A szakalkalmazottak közül 2018-ban Glaser Péter felmondott a Zenetudományi Intézetben, helyette sajnálatos módon nem sikerült találnunk olyan kollégát, aki a hangfelvételek digitalizálását tudta volna vállalni, így megbízásos szerződéssel tudtunk csak foglalkoztatni fiatalokat digitalizálási feladatokra. 2019-ben Tihanyi Zsuzsanna szülési szabadságra ment, helyére több részletben három félállású szakalkalmazottat, Ádány Rebekát (gyűjtemények feldolgozása, adatgyűjtés), Gulyás Gergelyt (hagyatékok rendezése), illetve Sziklai Sára Bíbort (a Budapesti Hangversenyek Adatbázisa feltöltése és adatgyűjtés) sikerült felvennünk és alkalmaznunk. A pályázat maradványából Varga Abigélt is foglalkoztattuk pár hónapig (A Magyar Zenetudomány Bibliográfiája adatbázis feltöltése). A pályázat során közel 25 külső munkatársnak – egyetemistáknak, zenetanároknak – adtunk megbízást digitalizálásra, adatgyűjtésre és -feldolgozásra.

A kutatás irányai nagyrészt követték a pályázatban megfogalmazott terveket, bár a hangsúlyok bizonyos területek – így a zenetudománytörténet, a Horthy-korszak – irányába, elsősorban a pályázati időszak második felében eltolódtak. A publikációs terveket számban jelentős mértékben túlteljesítettük, ugyanakkor tematikailag e publikációk is módosultak. Két vállalt tanulmánykötet közreadásáról kellett lemondanunk: Tallián Tibor kiválásának fő oka az volt, hogy német nyelvű tanulmánykötetének összeállítására nem jutott ideje, Berlász Melindát pedig oly mértékben kötötte le a terjedelmében duplájára növekedett Lajtha-írások közreadása, hogy saját tanulmánykötetének előkészítésével nem tudott foglalkozni. A 20. századi kötet pályázatban vállalt fejezeteinek megírása irreális vállalásnak bizonyult. Bár igen nagy mennyiségű háttéranyagot, hivatkozható tanulmányt publikáltunk, tudásunk egyelőre még nem tette lehetővé a tervezett mintafejezetek megírását. Ebben a tervezett kötet struktúrájával kapcsolatos kételyek felszínre kerülése is szerepet játszott.

2021. december 5.

Dalos Anna, DSc
kutatócsoport-vezető